

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

ТУШКО Клавдії Юріївни

на дисертаційну роботу **Макухи Дмитра Дмитровича** на тему **«Формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 – «Освіта/Педагогіка» -за спеціальністю 011 – «Освітні, педагогічні науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Актуальність теми дисертаційного дослідження Д. Д. Макухи «Формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу» обумовлена низкою сучасних викликів, що постали перед Україною в умовах збройної агресії та необхідності зміцнення національної безпеки. Широкомасштабна війна загострила потребу у висококваліфікованих фахівцях військової справи, здатних не лише володіти сучасними технологіями ведення бойових дій, але й усвідомлено ідентифікувати себе з обраною професією, її цінностями та місією. У цьому контексті формування професійної ідентичності майбутніх офіцерів стає не просто педагогічним завданням, а стратегічним пріоритетом, що безпосередньо впливає на боєздатність Збройних Сил України та їхню відповідність стандартам НАТО.

Дослідження тісно пов'язане з галузевими науковими програмами, зокрема дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної теми Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 27.10. 2022 р.). Крім того, дисертація відповідає стратегічним документам, таким як Закон України «Про вищу освіту», Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, а також вимогам євроатлантичної інтеграції, що передбачають реформування військової освіти відповідно до стандартів НАТО.

Автор обґрунтовує, що традиційні підходи до підготовки військових фахівців часто не враховують динаміку сучасних загроз та потребу у комплексному розвитку особистості. Міждисциплінарний підхід, запропонований у дослідженні, дозволяє інтегрувати знання з різних дисциплін – від психології та історії до військової топографії. Експериментальна перевірка педагогічних умов і структурно-функціональної моделі підтвердила їх ефективність, що робить результати дослідження практично значущими для впровадження у вищих військових навчальних закладах.

Таким чином, актуальність дослідження полягає у його орієнтації на вирішення нагальних проблем сучасної військової освіти, його відповідності державним та міжнародним стандартам, а також у потенціалі сприяти підвищенню якості підготовки офіцерських кадрів, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів.

Ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі. Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертації Д. Д. Макухи є високими, що підтверджується комплексним теоретико-емпіричним підходом до дослідження.

Робота ґрунтується на системному аналізі філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних концепцій ідентичності, а також на критичному огляді вітчизняних і зарубіжних досліджень з професійного становлення. Це забезпечило глибоке концептуальне підґрунтя для власних наукових конструктів автора.

Емпірична перевірка здійснена через чітко організований педагогічний експеримент, що включав формувальний та контрольний етапи. Використання діагностичних методів (спостереження, анкетування, тестування) та методів математичної статистики дозволило об'єктивно оцінити динаміку формування професійної ідентичності.

Практичні рекомендації (структурно-функціональна модель, авторські навчально-методичні розробки) апробовані та впроваджені у освітній процес низки вищих військових навчальних закладів, що свідчить про їхню практичну значимість та ефективність. Таким чином, наукові положення дисертації є цілісними, обґрунтованими та підтвердженими експериментальними даними.

Стиль і мова дисертації. Стиль і мова дисертації відповідають вимогам академічного письма та вимогам до наукових праць. Текст витриманий у строгому, формальному стилі, з використанням специфічної наукової термінології, що свідчить про високий рівень професійної підготовки автора.

Мова відрізняється логічністю, послідовністю викладу та точністю формулювань. Складні термінологічні конструкції, такі як «структурно-функціональна модель», «аксіологічний компонент» або «міждисциплінарна інтеграція», використовуються коректно та в обґрунтованому контексті. При цьому автор уникає надмірної науковості, забезпечуючи доступність розуміння основних положень дослідження.

Оформлення дисертації повністю відповідає вимогам: наявність чіткої структури, анотацій українською та англійською мовами, списку використаних джерел і додатків. Академічна доброчесність підтверджується належним цитуванням та посиланнями на праці інших авторів.

Наукова новизна дисертаційної роботи. Наукова новизна дисертаційної роботи Макухи Д. Д. «Формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу» проявляється на концептуальному, теоретико-методологічному та прикладному рівнях.

Вперше в українській педагогічній науці було комплексно виокремлено та теоретично обґрунтовано сукупність педагогічних умов формування професійної ідентичності саме для курсантів ВВНЗ засобами міждисциплінарного підходу. Ці умови не є довільним набором, а становлять цілісну систему:

- розвиток мотивації до професійної діяльності через усвідомлення важливості місії військовослужбовця;
- інтеграція змісту професійно-орієнтованих і гуманітарних дисциплін для формування цілісного бачення професії;
- використання технологій проблемно-орієнтованого навчання в умовах міждисциплінарної взаємодії;
- активізація рефлексивно-творчих умінь курсантів під час вирішення практичних завдань.

Експериментальна перевірка довела не лише ефективність кожної з умов окремо, але й синергетичний ефект від їх комплексної реалізації, що підтверджується позитивною динамікою рівнів сформованості професійної ідентичності в експериментальній групі.

Наукова новизна полягає в розробці авторської структурно-функціональної моделі формування професійної ідентичності. Модель є теоретично обґрунтованою та практично реалізованою через чотири взаємопов'язані блоки: цільовий, теоретико-методологічний, змістово-технологічний та діагностико-результативний. Її новизна полягає в тому, що вона інтегрує міждисциплінарний підхід не як зовнішній елемент, а як системоутворюючий принцип, що пронизує всі компоненти освітнього процесу у ВВНЗ – від цілей і змісту до діагностики результатів.

Значний внесок у новизну дослідження вносить конкретизація компонентної структури професійної ідентичності курсантів ВВНЗ. Автор деталізував її на чотири компоненти: когнітивний, афективний, аксіологічний та діяльнісний, які співвідносяться з чітко визначеними критеріями (мотиваційно-пізнавальний, особистісно-розвивальний, ціннісно-орієнтаційний, комунікативно-діяльнісний) та низкою показників. Це дозволило не лише теоретично описати феномен, але й розробити діагностичний інструментарій для об'єктивної оцінки його сформованості на чотирьох рівнях (низький, середній, достатній, високий).

Отримало подальший розвиток термінологічне поле дослідження. Автор уточнив сутнісний зміст ключових понять «професійна ідентичність курсантів вищих військових навчальних закладів», «формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів» та «міждисциплінарний підхід у військових закладах вищої освіти». Це було зроблено шляхом глибокого аналізу міждисциплінарного дискурсу, що дозволило адаптувати загальнонаукові поняття до специфіки військової освіти, зокрема, розкриваючи її як тривалий процес якісної модифікації внутрішнього світу майбутнього офіцера, спрямований на збагачення його соціальної суб'єктності.

Новизна також проявляється в подальшому розвитку змісту, форм, методів і технологій формування професійної ідентичності. Автор не лише запропонував абстрактні рекомендації, але й розробив конкретне навчально-методичне забезпечення (довідник з оформлення бойових документів, посібник з використання БПЛА, методичні рекомендації), яке було впроваджене в освітній процес низки ВВНЗ. Це свідчить про практично орієнтований характер

новизни дослідження, що забезпечує його впровадження в реальну педагогічну практику.

Таким чином, наукова новизна дисертації полягає не в окремих ізольованих тезах, а в створенні цілісної, теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної системи формування професійної ідентичності майбутніх офіцерів, яка інтегрує міждисциплінарний підхід як ключовий інструмент їх підготовки в умовах сучасних викликів.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів дослідження Макухи Д. Д. реалізується в кількох ключових напрямках, що робить роботу цінною для розвитку системи вищої військової освіти України.

Розроблене автором навчально-методичне забезпечення було прямо впроваджене в освітній процес низки провідних вищих військових навчальних закладів, про що свідчать відповідні акти впровадження від Національної академії СБ України, Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії Національної гвардії України та Військової академії (м. Одеса). Це такі конкретні матеріали, як довідник «Порядок оформлення бойових графічних документів» та навчальний посібник «Основи застосування безпілотних авіаційних комплексів у Службі безпеки України». Ці розробки не лише підвищують якість практичної підготовки курсантів, але й стандартизують її відповідно до сучасних вимог, що є особливо актуальним в умовах широкого застосування безпілотних технологій на фронті.

Велике практичне значення мають розроблені плани та методичні рекомендації проведення практичних занять з тактико-спеціальної підготовки (модуль «Військова топографія»). Вони забезпечують реалізацію міждисциплінарного підходу на практиці, інтегруючи знання з різних дисциплін для вирішення комплексних професійних завдань. Це дозволяє формувати в майбутніх офіцерів не фрагментарні знання, а цілісне бачення професійної діяльності, вміння аналізувати ситуацію, приймати рішення в умовах невизначеності та стресу, що безпосередньо впливає на їхню майбутню ефективність на полі бою.

Результати дослідження містять обґрунтовані теоретико-практичні рекомендації щодо ефективного впровадження дисциплін, пов'язаних з безпілотними літальними апаратами (БПЛА), в освітні програми ВВНЗ. Автором також запропонована модель взаємодії вищих військових навчальних закладів і військових частин у сфері підготовки операторів БПЛА. Це має стратегічне значення для швидкого закриття актуальних кадрових потреб Збройних Сил України та підвищення їх технологічної спроможності.

Практична цінність полягає в апробованій та ефективній структурно-функціональній моделі формування професійної ідентичності. Ця модель може бути адаптована та використана керівництвом і викладацьким складом будь-якого військового ВНЗ для планомірної роботи з курсантами. Вона дає чіткий алгоритм дій: від визначення цілей і підбору змісту до діагностики результатів, що дозволяє перевести процес формування ідентичності з рівня стихійного

впливу в площину цілеспрямованого педагогічного супроводу.

Діагностичний комплекс (критерії, показники, рівні), розроблений автором, є готовим інструментом для моніторингу стану сформованості професійної ідентичності курсантів. Командири підрозділів та викладачі можуть використовувати його для своєчасного виявлення проблем у становленні майбутніх офіцерів, проведення індивідуальної роботи та корекції освітнього процесу.

Таким чином, практичне значення дисертації полягає не лише в створенні конкретних навчальних продуктів, але й у запропонованій системі організації освітнього процесу, спрямованої на підготовку нового покоління українських офіцерів з глибоко усвідомленою професійною ідентичністю, здатних до саморозвитку, прийняття нестандартних рішень та відповідального виконання свого обов'язку перед Україною.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій здобувача в опублікованих працях. Аналіз опублікованих праць Макухи Д. Д. за темою дисертації свідчить про повноту та цілісність викладу основних наукових положень, висновків і рекомендацій у його наукових публікаціях.

Основні результати дослідження відображено у 21 публікації, із них: 1 – довідник; 1 – навчальний посібник; 9 статей у наукових фахових виданнях України та 1 у зарубіжних наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних; 9 – у збірниках наукових праць, матеріалах конференцій та інших виданнях.

У статтях, опублікованих у фахових виданнях України, повною мірою розкрито ключові компоненти дослідження. Зокрема, в працях «Компонентна структура професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти» (2024) та «Педагогічні умови формування професійної ідентичності...» (2024) детально представлено теоретичну основу дослідження – авторське бачення структури професійної ідентичності (когнітивний, афективний, аксіологічний, діяльнісний компоненти) та сукупність педагогічних умов, що становить ядро дисертації.

В інших публікаціях, таких як «Структурно-функціональна модель формування професійної ідентичності...» (2025, у співавт.) та «Перевірка ефективності педагогічних умов та моделі...» (2024), викладено методологічний та експериментальний блоки роботи. У них повноцінно описано розроблену модель, організацію педагогічного експерименту та отримані результати, що підтверджують ефективність запропонованого підходу.

Практичний напрям дослідження знайшов своє відображення в наукових працях, присвячених впровадженню конкретних розробок, зокрема, в статті «Впровадження БпЛА в освітні програми у ВВНЗ України...» (2024, у співавт.), а також у затверджених до використання навчальних посібниках і довідниках.

Важливо відзначити, що наукові положення викладені в публікаціях не фрагментарно, а як логічно пов'язана система. Від теоретичного обґрунтування феномена та його структури автор послідовно переходить до розробки моделі, педагогічних умов, їх експериментальної перевірки та практичного впровадження. Таким чином, сукупність опублікованих праць повною мірою

розкриває основні наукові результати дисертації, що підтверджує їхню готовність до широкого ознайомлення наукової спільноти та використання в освітній практиці.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською і англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (256 найменувань, із них 36 іноземною мовою) і 18 додатків. Загальний обсяг роботи 340 сторінок, із них 206 сторінок основного тексту. Дисертація містить 17 таблиць і 10 рисунків.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Оцінка змісту та завершеності дисертації Макухи Д. Д. свідчить про високий академічний рівень дослідження та його структурну цілісність. Робота є логічно завершеною, що проявляється в послідовній розбудові від теоретичного обґрунтування проблеми до експериментального підтвердження ефективності запропонованих рішень.

Змістовна повнота дослідження не викликає сумнівів. Перший розділ представляє собою фундаментальний теоретико-методологічний базис, що охоплює філософські, психологічні, соціологічні та педагогічні аспекти феномену ідентичності. Автор не лише аналізує існуючі підходи, але й здійснює їх синтез, що дозволяє сформулювати власне інтегративне розуміння професійної ідентичності майбутнього офіцера. Глибина аналізу підкріплена систематизацією різних підходів у табличній формі, що надає роботі додаткової наукової строгості.

Другий розділ є логічним продовженням теоретичної частини і демонструє перехід до проєктувального етапу. У ньому детально обґрунтовано авторську модель, педагогічні умови та діагностичний апарат дослідження. Важливо, що модель не є абстрактною конструкцією – вона включає чіткі цільові, методологічні, технологічні та діагностичні блоки, що робить її інструментальною та готовою до впровадження. Обґрунтування педагогічних умов є не набором загальних фраз, а конкретними, взаємопов'язаними положеннями, що розкривають механізм впливу на формування ідентичності через мотивацію, інтеграцію дисциплін, проблемне навчання та рефлексію.

Експериментальна частина (розділ 3) дослідження підтверджує його практичну значущість. Організація експерименту, включно з діагностичним інструментарієм, формувальним етапом та аналізом результатів, виконана з дотриманням вимог до педагогічних досліджень. Наявність контрольних та експериментальних груп, чіткий опис етапів формувального впливу та об'єктивні статистичні дані про динаміку зростання рівнів сформованості професійної ідентичності (зростання високого рівня в ЕГ до 21,82% проти 11,01% в КГ) переконливо доводять ефективність запропонованої методики.

Завершеність роботи також підкріплюється наявністю конкретних практичних результатів – авторських навчально-методичних розробок (довідник, посібник, методичні рекомендації), які не лише апробовані, але й мають акти впровадження від провідних військових ВНЗ. Це свідчить про те,

що дослідження не залишилося в рамках теоретичного постулювання, а отримало реальний вихід у практику.

Структура дисертації (вступ, три розділи, висновки, список джерел, додатки) є цілісною та збалансованою. Обсяг роботи є достатнім для повного розкриття теми. Мова і стиль відповідають академічним стандартам. Таким чином, дисертацію Макухи Д. Д. можна охарактеризувати як завершене, цілісне наукове дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Дисертаційна робота є завершеною працею. Оцінюючи загалом позитивно дисертаційну роботу, дозволю собі зробити деякі зауваження та побажання.

1. Рекомендується здійснити розмежування понять «професійна ідентичність» і «мілітарна ідентичність». За умови активного використання у змісті роботи поняття «професійної ідентичності», не простежується чітке відмежування його від «мілітарної ідентичності», яка має свої унікальні ознаки, зумовлені специфікою служби.

2. У змісті простежується обмежена варіативність міждисциплінарного наповнення. Задекларовано міждисциплінарність, однак фактична реалізація обмежується кількома дисциплінами (топографія, психологія, історія). Доцільно було б розглянути залучення дисциплін із етики, риторики, лідерства, політології, що розширило б спектр міждисциплінарної взаємодії.

3. У роботі недостатня увага до індивідуальних траєкторій професійної ідентичності. Дисертація зосереджується на колективному/груповому вимірі ідентичності, не приділяючи належної уваги індивідуальним траєкторіям становлення. Варто було б представити кейси або моделі індивідуалізованої підтримки курсантів.

4. Запропонована у змісті взаємодія з бойовими підрозділами є декларативною. Автор згадує про співпрацю з військовими частинами, проте не конкретизує механізмів цієї взаємодії у формуванні ідентичності. Було б доцільно описати приклади проєктів, спільних тренінгів, менторства від чинних військових тощо.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження, не знижують наукову значущість результатів дисертаційної роботи, яка виконана на високому науково-практичному рівні.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. У цілому, дисертаційна робота Макухи Д. Д. є самостійною і цілком завершеною працею; характеризується актуальністю, науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю; містить значні наукові доробки, що повною мірою висвітлено в його наукових публікаціях. Результати дослідження є раціональними для формування методичної компетентності у майбутніх офіцерів в процесі професійної підготовки.

Дисертація за своїм змістом відповідає вимогам абзацу 3 пункту 2 та пункту 6 "Порядку присудження ступеня доктора філософії...", затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а за

порядком оформлення – Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, а її автор – Макуха Дмитро Дмитрович – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 – «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 – «Освітні, педагогічні науки».

Офіційний опонент:

Професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
доктор педагогічних наук, професор

Клавдія ТУШКО

